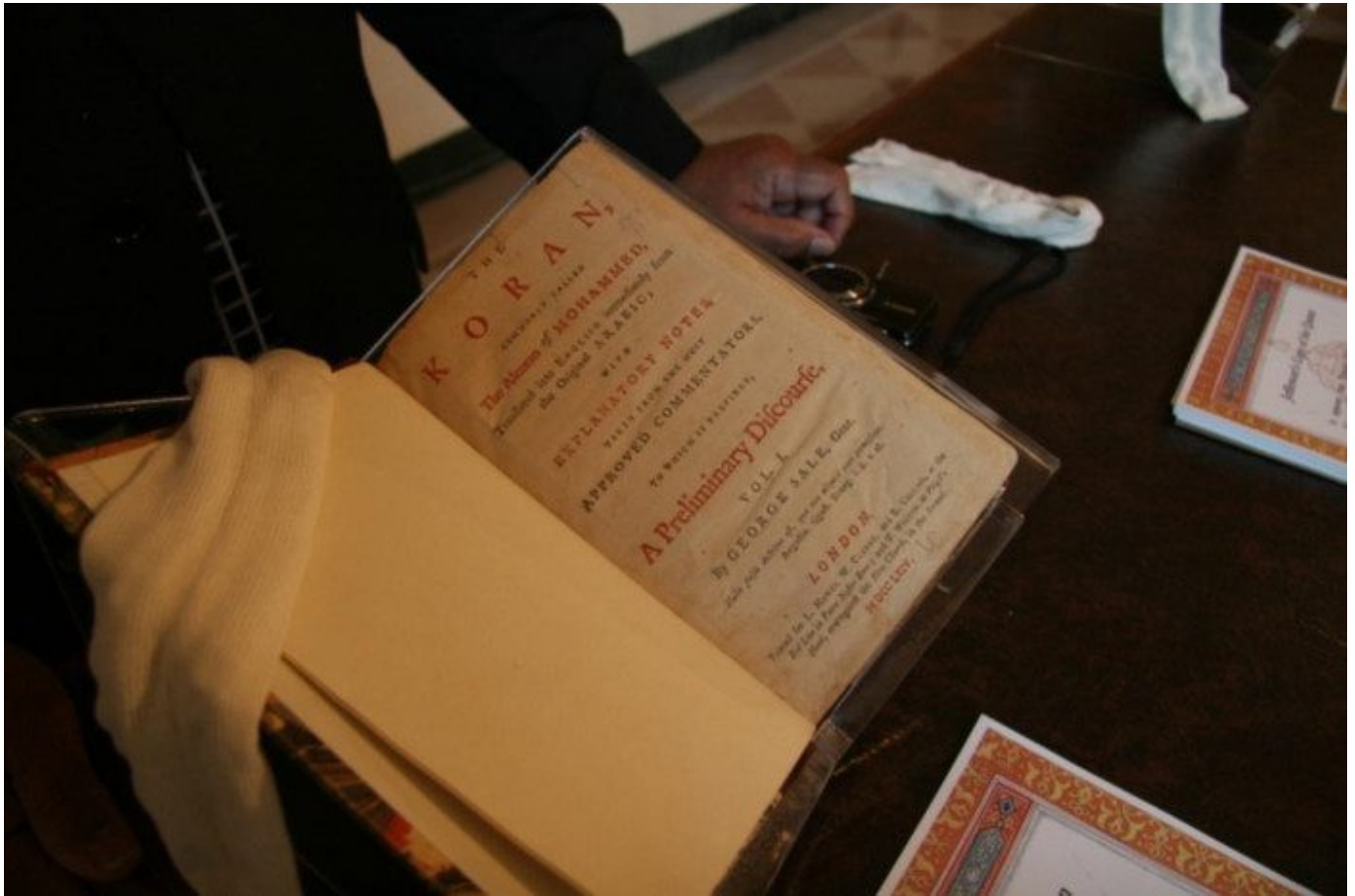

Ak Tamyň agzaçary we hyýaly musulmanlar

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Ak Tamyň agzaçary we hyýaly musulmanlar AK TAMYŇ AGZAÇARY we HYÝALY MUSULMANLAR

Prezident Tomas Jeffersonyň okan Gurhanynyň nusgasy Ak Tamda berilen agzaçara gatnaşanlara görkezildi (arhiw) / Fotosurat: Jill DeWitt of the Curator's Office

Şu ýyl Ak Tam her ýyl edişi ýaly arap we yslam ýurtlarynyň baştutanlaryny agzaçar saçagynyň başyna üýşürip oňarmady.

Munuňam sebäbi Baýden hökümetiniň Gazä garşy alyp barýan syýasy ugruna garşy çykylmagy boldy.

Geçen ýekşenbe güni Baýdan hökümeti agzaçaryň ýerine az sanly döwlet ýolbaşçysyny çagyryp agşamlyk nahar berdi, ýöne bu agşamlygam oňa gatnaşan bir lukmanyň Gazada adamzat

mertebesiniň depgilenmegine nägilelik bildirip, saçaýyň başyndan çekilmegi zyýapatyň mazasyny gaçyrdy.

Ak Tamba her ýylyň Oraza aýynda berilýän agzaçar zyýapaty bizi ABŞ we onuň düýbünü tutujy atalary bilen yslamyň we musulmanlaryň arasyndaky gatnaşyklar boýunça düýpli barlaglary alyp barmaga iterýär. Özem Ak Tamba ilkinji bolup agzaçar bereniň ýakyn döwrüň prezidentlerinden biri däl-de, amerikan taryhynyň üçünji prezidenti we iň meşhur filosofy Tomas Jefferson (1743-1826) bolandygy üçin şeýle.

Bu öňden meýilleşdirilen çakylyk däl-di we onuň başyny başlan waka-da tötänden bolup geçdi. Jefferson tunisli ygtyýarly we onuň ýany bilen gelen delegasiýa bilen Ak Tamba günortanlyk nahar iýmelidi. Nahar her gün bolşy ýaly 15:30-da berilmelidi, emma protokola jogapkär işgärler Jeffersona myhmanlaryň agzynyň beklidigini aýtdylar.

Şonuň üçinem «Ýagtylygyň aşygy» diýip tanalýan prezident tunisli ygtyýarlynyň we onuň ýoldaşlarynyň yslam düzgünlerine we mukaddes aýyň däplerine laýyklyk agyzlaryny açmak üçin günortanlyk nahary ikindinden soňa süýşürdi.

Jeffersonyň bu eden hereketiniň aňyrsynda onuň yslam dini hakdaky öwrenen zatlary bardy. Şonsuzam onuň ABŞ-da musulmanlar bolmanka-da, ABŞ-nyň we bu döwletiň düýbünü tutujy atalarynyň dini we ynanç taýdan yslam bilen ýakyndan tanyşdyklaryny ýüze çykarýan uzyn gürrüňi bar.

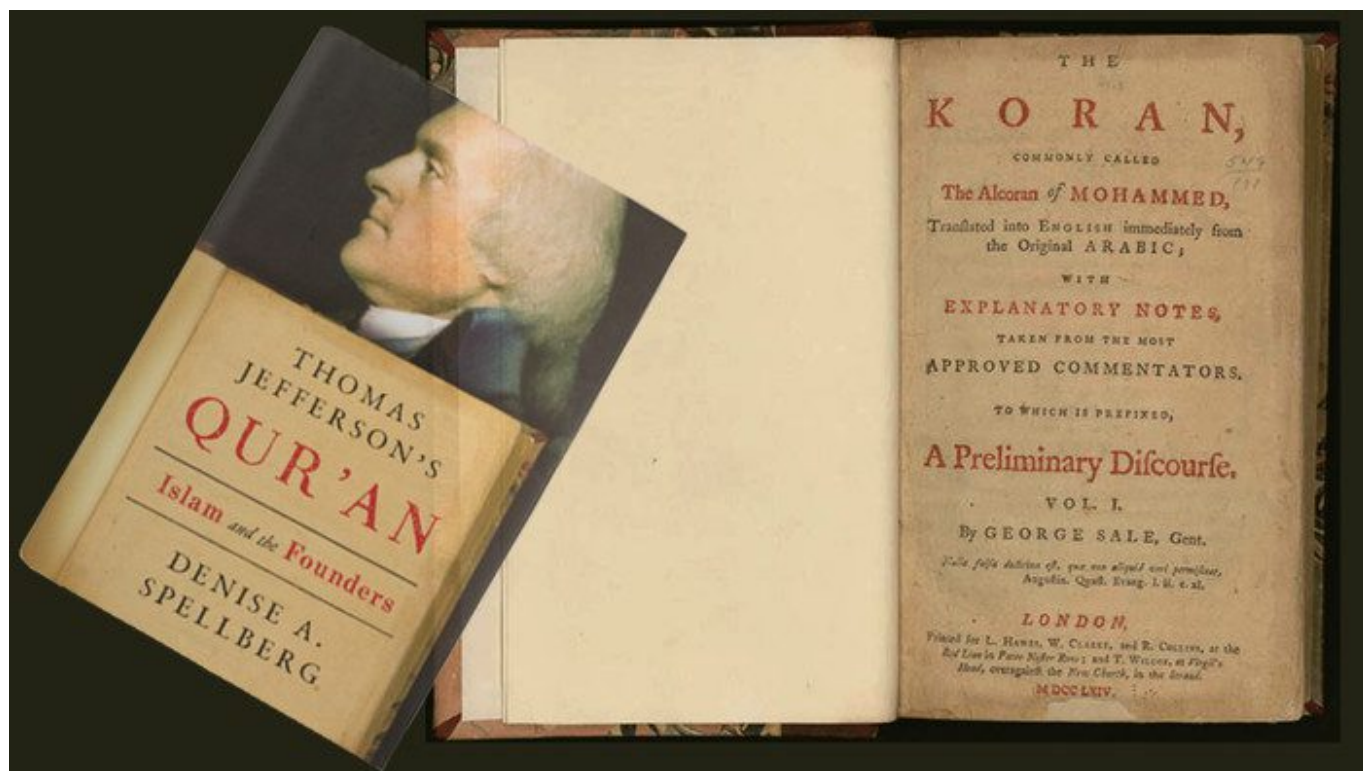
Tomas Jeffersonyň XVIII asyrdan galan Gurhany «Expo-2020» Dubaýdaky amerikan pawilyonynda görkezildi. 1801-1809-njy ýyllarda bassyr iki gezek ABŞ-nyň prezidenti bolup işläň Jeffersonyň hukuk ugrundan okap ýören ýaş talyпка Gurhan edinendigi çak edilýär / Fotosurat: AP

Garaşsyzlyk deklarasiýasynyň jar edilmeginden on bir ýyl öň Jeffersonyň Gurhan alandygy, onuň ýaşan ömründe yslama we musulmanlara bildiren gyzyklanmasynyň birinji görkezijisidi. Jefferson Gurhan almak bilenem çäklenmedi. Ol Ýakyn Gündogaryň dilleri, taryhy boýunça has köp kitaplary almaga, sebite gaýybana syýahat etmäge, yslam boýunça we aýratynam urp-adatlara goldanýan yslam hukugyna baglanyp boljak meselelerde giň maglumatlary edinmegini dowam etdirdi.

Jefferson ilki başda yslam dinine garşy äsgermezçilikli şahsy duýgulary bolandygyna garamazdan, yslama düşünmäge synanyşdy. Onda bular ýaly pikirleriň bolmagy tebigy zatdy. Ondaky äsgermezçilikli duýgular Angluýadaky ýa-da ABŞ-daly protestant döwürdeşleriniň köpüsinde bar duýgular dy.

Emma amerikan professory Deniz Spilbergiň «Jefferson we Gurhan» kitabynda Jeffersonyň köp kişiniň tersine 1776-njy

ýylda musulmanlary ýurduň garaşsyz raýatlary hökmünde görüp bilendigi aýdylýar

Jefferson XVIII asyrda çäkleriň we Renessansyň öňbaşçylarynyň nesillerindendi. Ol we ABŞ-nyň ikinji prezidenti Jon Adams (1735-1826) XVIII asyryň adam meselelerine garaýyşda Ýewropanyň XV-XVII asyrlar aralygyndaky döwürde başdan geçiren mezhepçi-milletparazçy konfliktleriň üstünden aşan täze eýýamyň başlangyjy hökmünde görýärdiler.

Ýewropada dini toparlaryň arasyndaky uruşlar puritanlary göçmäge, Atlantik okeanyň günbatarynda täze açylan amerikan ýurduny «Täze Kengan» ýurdy hasaplap, ol ýerik gaçmaga iterdi. Jefferson ilki bilen XVII asyryň iňlis akyldary we filosofy Jon Lokkyň kitabynda yslamyň «medeni hak-hukuklary» barada okady.

«Hoşniýetlilik hakynda hat» kitabynyň awtory Loka özünden bir asyr öň bu meseläniň üstünde pikir eden Ýewropadaly birnäçe akyldaryň ýoluny dowam etdirip, musulmanlara we iudeýlere hoşniýetli çemeleşmäge çagyrypdy.

Hoşgörü Üzerine Bir Mektup

JOHN
LOCKE

Çeviren:
Olgun Kaçmaz

capyurdu.com

say

Belki-de, Jeffersonyň awtobiografiýasyny ýazmaga isleg bildirenler onuň musulmanlary gowy görendigine we musulmanlaryň biri ýaly ýaşandygyna güwä geçse gerek. Onuň awtobiografiýasyny ýazanlaryň biri Jeffersonyň yslam hakdaky bilýän zatlarynyň yslamda din azatlygy babatda ýeterlik bilimi bolan musulman ilçileri we musulman alymlary bilen geçiren duşuşyklaryndan gözbaş alýandygyny aýdýar. Ähli dinleriň agzalaryna raýatlyk hukugyny berýän konstitusiýa

ýazmaga beren ünsüniň aňyrsynda-da şu ýatyr.

Mundanam zyýady käbir ylmy-barlagçylar Jeffersonyň hijretde soň Medinedäki dürli-dürli dini akymlaryň hak-hukuklaryny goraýan yslamyň ilkinji konstitusiýasy «Medine kanunnamasynyň» mazmuny bilenem gowy tanyş bolan bolmalydygyny öňe sürýärler.

Jefferson din azatlygy ideýasyna ömürboýy ygrarly bolup galdy we dini köpçüligiň öz agalygyny haýsydyr bir dini azlyga impozirleme hukugyna eýe bolma pikirini oňlamakdan ýüz öwürdi. Gaýtam tersine, köpçüligiň dini taýdan özünden tapawutlanýanlara hoşniýetli bolmagy saýlap aldy.

Wyždanynyň özüne ýazdyranynyň tersine bir garaýşy ýa-da pikiri impozirlemek üçin hökümetiň agalygyndan peýdalanmaga garşy çykdy. Ony «Garaşsyzlyk deklarasiýasynyňam» ýazylan 1776-njy ýylynda şuny ýazmaga iterenem şu çemeleşme bolmaly:

«Iudeýlerem, musulmanlaram dinleri sebäpli Halklaryň raýdaşlygynyň («Commonwealth») kepillendiren raýat hukuklaryndan mahrum edilmeli däldir.»

Şu ýerde iki zady derňemeli bolýarys.

Birinjisi, Jefferson yslam we musulmanlar bilen gyzyklanan ilkinji amerikanlardanmy?

Ikinjisi, eýse onuň aňyny başagaýlyga salan hyýaly musulman düşünjesi näme?

Elbetde, yslama we musulmanlara giň möçberde hormat bildiren ilkinji şahs ol däldi.

Ondan öňem ABŞ-nyň birinji prezidenti Jorj Waşington (1735-1799) «Eger gowy işleseler, gowy işçi bolsa, Maunt-Wernonda olary gowy garşylajakdygyny» aýdypdy.

Edil şolar ýaly Massaçusets ştatynyň ýolbaşçy işgärleri 1780-nji ýylyň Konstitusiýasynyň paganlara, musulmanlara, iudeýlere, hristianlara has köp azatlyk berilmegi üçin basyş edipdiler.

Hyýaly musulmanlar meselesi barada aýdanda bolsa, muňa hyýaly diýilmeginiň sebäbi, döwleti esaslandyryjy atalar din azatlygynyň aýratynlyklaryny orta goýanda ýurtda heniz musulman ilatynyň we jemgyýetiniň ýoklugyndan gelip çykýar.

Jefferson şonda-da olary geljegiň hyýaly raýatlary hökmünde gördi we iudeýler bilen katolikler ýaly azlyklar bilen birlikde olaryňam hak-hukuklarynyň arkasynda durdy.

Jefferson Awraam Linkoln ýaly özünden soňky birnäçe amerikan prezidentine ýolgörkeziji şahsyýet boldy. Hatda Linkoln dagy käbirleriniň ony musulman bolaýmasyn diýdirjek derejede ýygy-

ýygydan Gurhana salgylanypdyr.

Linkoln yslam bilen Jeffersonyň okan Gurhanyny eline alandan soň tanyşypdyr.

Baýdeniň Amerikasynyň we ondan soňky geljek prezidentleriň ABŞ-nyň taryhy dini köpdürlilige görkezen hoşniýetliligini täzeden okamaklary gerek bolarymyka?

Emile AMIN,
derňeýji žurnalist.

Ýekşenbe, 07.04.2024 ý. Publisistika